

**Een archeologisch onderzoek van een
middeleeuwse waterput aan de
Woldsingel 41 – 43 te Eelderwolde,
gemeente Tynaarlo (Dr.)**

M. Schepers

ARC-Rapporten 2008-133

Groningen
19 november 2008
ISSN 1574-6887

Colofon

Een archeologisch onderzoek van een middeleeuwse waterput aan de
Woldsingel 41 – 43 te Eelderwolde, gemeente Tynaarlo (Dr.)

ARC-Rapporten 2008-133
ARC-Projectcode 2008/334

Opdrachtgever
Drents Plateau, W.A.B. van der Sanden
Bevoegd gezag
Gemeente Tynaarlo
Beheer en plaats van documentatie
Archaeological Research & Consultancy

ARCHIS nummer
31105

Tekst
M. Schepers
Afbeeldingen
M. Schepers
Redactie
N. van Malssen

Status
definitieve versie

Autorisatie — A. Ufkes

Uitgegeven door
ARC bv
Postbus 41018
9701 CA Groningen

ISSN 1574-6887

Groningen, 19 november 2008

Een recente lijst van de ARC-Rapporten is te vinden op www.arcbv.nl

1 Inleiding

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

Op 11 september 2008 werd de provinciaal archeoloog van Drenthe, dr. W.A.B. van der Sanden, benaderd door amateurarcheoloog dhr. F. Moes te Den Haag. Dhr. Moes had op een reeds vrijgegeven terrein aan de Woldsingel te Eelderwolde archeologische sporen in de vorm van een waterput en een venige vlek met aardewerk aangetroffen. Ter plaatse heeft op grote schaal grondverzet plaatsgevonden ten behoeve van de aanleg van nieuwe woonwijken. Een korte veldinspectie deed de provinciaal archeoloog besluiten dat de resten van voldoende waarde waren om door een archeologisch bedrijf te laten documenteren. In zijn opdracht heeft Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) het archeologisch onderzoek uitgevoerd. Het veldwerk, in de vorm van een archeologische waarneming, vond plaats op 12 september 2008 door M. Schepers MA. Hij werd hierbij geassisteerd door de melder. Op 5 november 2008 is door J.R. Hoekstra MA en M. Schepers MA ter plekke nog een vlakhoogtemeting gedaan.

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

De vondst werd gedaan op het terrein van de in aanbouw zijnde woonwijk Ter Borch, gemeente Tynaarlo (Dr.), ten oosten van de Woldsingel. Op de kaart staat deze singel nog niet weergegeven en ligt het onderzoeksgebied nog middenin de weilanden (afb. 1). Ter plaatse is op grote schaal nieuwe infrastructuur gelegd, waaronder dus de Woldsingel, en zijn kavels bouwklaar gemaakt. De archeologische resten bevinden zich op de kavels Woldsingel 41 – 43.

1.3 Objectgegevens

Provincie	Drenthe
Gemeente	Tynaarlo
Plaats	Eelderwolde
Toponiem	Woldsingel
Kaartblad	07D
Coördinaten	232.204 / 577.378
Periode	Late Middeleeuwen
Type object	Waterput
Type bodem	Niet door bodemvorming beïnvloed zand (C-horizont)
Geomorfologie	Afgetopte dekzandvlakte
Maaiveldhoogte	2 cm –NAP

1.4 Doel van het onderzoek

Het doel van het onderzoek was om de archeologische sporen die ter plaatse zijn aangetroffen zo goed mogelijk te documenteren en de vondsten te verzamelen. Door een combinatie van de velddata en een analyse van het vondstmateriaal wordt gepoogd een uitspraak te doen over de ouderdom van de sporen en de constructie van de waterput.

Afbeelding 1 Topografische kaart van de onderzoekslocatie (met rode pijl aangegeven) en omgeving, voorzien van RD-coördinaten. Bron: Topografische Dienst Nederland.

1.5 Werkwijze

Voorafgaand aan het onderzoek van ARC bv was al het nodige graafwerk verricht door dhr. Moes. Op de diepte tot waar hij gevorderd was (ca. 30 cm –maaiveld), zijn de waterput en de belendende venige vlek opgeschaafd en vervolgens gefotografeerd en 1:10 getekend. Vervolgens is de waterput gecoupeerd om een beter beeld van de opbouw te krijgen. Hetzelfde is gedaan met de venige vlek. Vondsten zijn verzameld uit de waterput en uit de venige vlek. Tenslotte zijn de sporen afgewerkt en is de kuil weer dichtgestort. Aan het oppervlak, naast de door dhr. Moes gegraven kuil, werden nog twee aardewerkscherven aangetroffen. Op 5 november is ter plaatse een maaiveldhoogte genomen.¹

2 Resultaten

2.1 Beschrijving van het onderzoeksgebied

Op het gehele terrein heeft op grote schaal grondverzet plaatsgevonden. Op enkele locaties is zand opgebracht. Ter plaatse van de aangetroffen sporen bevindt zich binnen enkele decimeters 'schoon' dekzand. In dit geval is dit veroorzaakt doordat de bovenliggende lagen, waarin waarschijnlijk wel sprake van bodemvorming is geweest, afgegraven zijn. Op de bodemkaart (afb. 6) is te zien dat ter plaatse podzolgronden worden aangegeven. Zowel ten westen als ten oosten van het plangebied liggen grote veengebieden.

2.2 Bekende archeologische waarden

In de veengebieden aan weerszijden van het plangebied liggen tientallen veenterpen. Enkele ervan zijn in de zeventiger jaren van de twintigste eeuw door middel van opgravingen onderzocht door het Biologisch Archeologisch Instituut (Casparie 1988).² Hierbij werden naast enkele bewoningsstructuren ook enkele waterputten aangetroffen. Het aardewerk uit deze opgravingen dateerde allemaal uit de 13e en 14e eeuw.

3 Veldwerk

3.1 Sporen en structuren

De plaats is ontdekt door dhr. Moes, doordat hij gealarmeerd werd door de venige vlekken en daarmee geassocieerd aardewerk. Het maaiveld ter hoogte van vindplaats ligt op nagenoeg precies NAP.³ Hij had de rommelige bovenlagen al verwijderd, waardoor duidelijk de vorm van een waterput met een wand van veenplaggen en een losse venige vlek zichtbaar waren (vlakhoogte 0,3 m –NAP). De schacht van de waterput had een diameter van ongeveer 80 cm. Enkele decimeters

¹Voor de hoogte is uitgegaan van peilmerk 007D2097 (1,43 m +NAP) aan de Ter Borchlaan 1, rd. 232.200/577.600.

²BAL, nu Groninger Instituut voor Archeologie (GIA).

³Een meting van de hoogte kwam uit op 2 cm –NAP, maar door de ongelijkheid van het bouwrijp gemaakte oppervlak moeten aan metingen met deze precisie niet te veel waarde gehecht worden.

ten noordwesten van de waterput bevond zich een venige vlek (afb. 2). Uit de venige vlek had dhr. Moes al een grote hoeveelheid aardewerkscherven geborgen, die hij na afronding van het veldonderzoek aan ARC bv heeft overgedragen.

De waterput is, nadat deze in het vlak gedocumenteerd was, gecoupeerd. Hierbij bleek dat de waterput zelf nog ongeveer 30 cm diep was. De uit veenplaggen opgeworpen wand lijkt ongeveer 20 cm dieper ingegraven (afb. 3). Het kan echter ook zo zijn dat het zand als gevolg van stuwing door kwel iets omhoog is gekomen in de putschacht. De wand is niet bijzonder netjes geconstrueerd. Vooral aan de westzijde van de coupe (links op de foto) is dit duidelijk te zien. Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat we met de onderkant van de put te maken hebben en is de constructie hogerop netter geweest. De plaggen bestaan uit matig amorf mineraal-arm veen. Tussen de plaggen bevonden zich zandlaagjes waardoor ze nog goed van elkaar te onderscheiden waren. Tussen de plaggen is geen aardewerk aangetroffen. De vulling van de put bestaat uit rommelig zand met een enkele aardewerkscherf. Ook bevonden zich in de put enkele fragmenten bewerkt hout, waaronder een stuk met een gat van een pen-en-gatverbinding. Een opvallende vondst is een duidelijk gestoken turf (vondstnummer 4) onderin de waterput.

De venige vlek naast de put bleek te bestaan uit de plaggen waaruit ook de wanden van de put opgeworpen zijn. Mogelijk heeft hier de voorraad gelegen toen de putwanden opgebouwd zijn. Tussen deze plaggen werd veel aardewerk aangetroffen. De aanwezigheid van een losse stapel veenplaggen op vrijwel dezelfde diepte als de put zelf, in combinatie met het feit dat aan de buitenkant van de putwand dunne laagjes zand tussen de plaggen gespoeld zijn, schept duidelijkheid over de wijze waarop de put geconstrueerd is. Hiervoor is eerst een groter gat gegraven. Vervolgens is de putwand opgestapeld. Tenslotte is het gat weer met zand aangevuld. Dit zand is hierbij deels tussen de plaggen gestroomd. Aan de binnenkant van de putwand heeft men gezorgd dat de plaggen goed op elkaar aansloten en dus een goed afsluitende mantel vormden. Door de beperkte tijd die voor het onderzoek beschikbaar was, bleek het niet mogelijk het omliggende vlak zover bloot te leggen dat de omvang van de aanvankelijk gegraven kuil bepaald kon worden.

De put is qua constructie en afmetingen vergelijkbaar met de waterputten die door Casparie zijn aangetroffen bij zijn onderzoek aan veenterpen in Neerwolde (Casparie 1988). Vermoedelijk gaat het bij deze waterput ook om een waterput van een veenterp. Doordat het overgrote deel van de waterput al verloren is gegaan, is hier helaas niets met zekerheid over te zeggen.

3.2 Vondsten

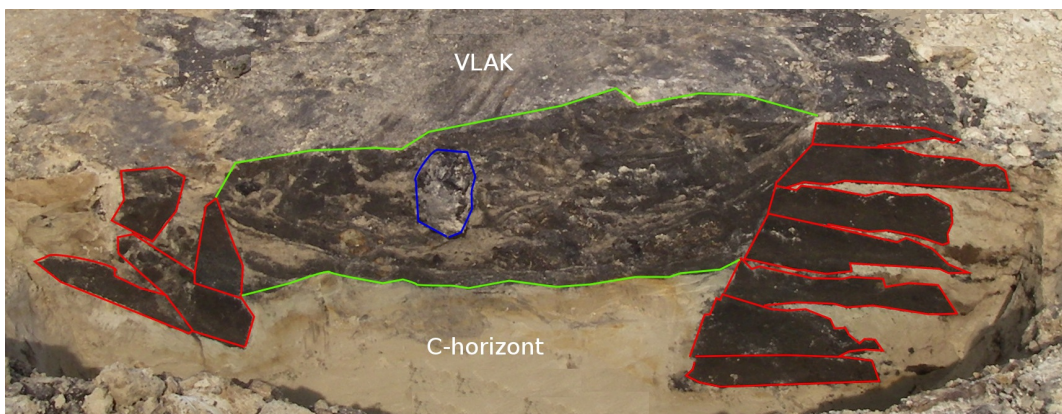
Bij het onderzoek is vondstmateriaal uit verschillende materiaalcategorieën aangetroffen. In totaal zijn vier vondstnummers uitgedeeld:

- 1 Vondstmateriaal uit de waterput (aardewerk, hout, bouw materiaal)
- 2 Vondstmateriaal uit de venige vlek (aardewerk, bot, hout)
- 3 Vondstmateriaal van de oppervlaktekartering (aardewerk)
- 4 Puntvondst gestoken turf uit de waterput

Het materiaal is ter beoordeling voorgelegd aan verschillende specialisten. Een klein botfragment is geborgen uit de venige vlek. Het is bekeken door dr. H. Buitenhuis (ARC bv) en blijkt afkomstig van het hielbeen van een rund (*Bos taurus*).

Afbeelding 2 De waterput en de venige vlek zoals die in het veld werden aangetroffen.

Afbeelding 3 Coupe van de waterput. De veenplaggen waaruit de putwanden zijn opgebouwd zijn rood omlijnd. De vulling van de waterput is met groene lijnen aangegeven. In de put bevond zich het restant van een gestoken turf (vnr. 4, blauw omlijnd).

Afbeelding 4 Bijgekapt fragment van essenhout. Foto: L. de Jong.

Hout

In totaal zijn uit de waterput vijf stukken hout geborgen. Het hout is op soort gedetermineerd door mw. drs. N. Bottema-MacGillavry (ARC bv). Alle stukken hout vertoonden sporen van bewerking. Twee van de stukken bestonden uit hout van es (*Fraxinus excelsior*). Het gaat hierbij om een rondom bijgekapt stuk van 4,5 cm lang en ongeveer 2,5 cm doorsnede, dat mogelijk een onderdeel van een steel geweest is (afb. 4) en om een onregelmatig, niet nader te duiden fragment van 11,5 cm lang, 5 cm breed en 2 cm dik. Ook van eik (*Quercus* sp.) werden twee fragmenten aangetroffen. Op één daarvan is op één van de breukvlakken het restant zichtbaar van een cilindervormige doorboring, vermoedelijk onderdeel van een pen-en-gatverbinding. De doorboring heeft een diameter van ongeveer 2 cm. Het gehele stuk is ongeveer 15 cm lang, 5 cm breed en 2 cm dik. Het andere fragment is een rond langwerpig stuk met een lengte van 8 cm en een diameter van ongeveer 2 cm. Gezien de dikte zou het hier kunnen gaan om een pendeel van een pen-en-gatverbinding. Het laatste stuk hout betreft een fragment van een wilgentee (*Salix* sp.). Het stuk is ongeveer 6 cm lang en heeft een diameter van 2 cm. De stukken hout zijn niet behoudenswaardig en worden daarom na het definitief worden van de rapportage afgestoten.

Aardewerk

Zowel uit de venige vlek als uit de waterput zelf is kogelpotaardewerk geborgen (tabel 1). In totaal gaat het om tien scherven uit de waterput (240 gram, vnr. 1) en 36 scherven uit de vlek (767 gram, vnr. 2). Het vondstmateriaal uit de waterput is allemaal verzameld tijdens de waarneming van ARC bv. Het materiaal uit de venige vlek was grotendeels al verzameld door dhr. Moes. Omdat de vlek al bijna tot op de bodem ervan uitgegraven was, bevonden zich hierin nog slechts enkele aardewerkfragmenten. Deze zijn toegevoegd aan de verzameling van dhr. Moes. Een randfragment uit de waterput bleek te passen op een randfragment uit de vlek. Het aardewerk is bekeken door mw. drs. K.L.B. Bosma (ARC bv) en vertegenwoordigt in totaal negen individuele potten. Op basis van een vergelijking met materiaal dat in de nabijgelegen stad Groningen is aangetroffen, kan het kogelpotaardewerk

vnr	soort	rand	wand	totaal	mai	opmerking
1	kogelpotaardewerk	2	8	10	3	alle met steengruismagering, reducerend gebakken met geoxideerd oppervlak, matig hard, 1 verbrand, 1 met roet op de buitenzijde, randen wijd uitstekend, vlak cf. Kortekaas 1992, p. 249 en afb. VIII-17, 1 met halsdiameter 18 cm, datering 13e – 14e eeuw
2	kogelpotaardewerk	4	32	36	4	alle met steengruismagering, reducerend gebakken met geoxideerd oppervlak, matig hard, 1 verbrand, 3 met roet op de buitenzijde, randen wijd uitstekend, vlak cf. Kortekaas 1992, p. 249 en afb. VIII-17, 1 past aan rand uit vnr. 1, 1 fragment van buikig miniatuurpotje, datering 13e – 14e eeuw
2	steengoed		1	1	1	Langerwehe, 14e – 15e eeuw
3	kogelpotaardewerk		1	1	1	steengruismagering, reducerend gebakken met geoxideerd oppervlak, matig hard, roet op de buitenzijde

Tabel 1 Aangetroffen aardewerk: aantallen en minimum aantal individuen (mai).

gedateerd worden in de 13e – 14e eeuw (Kortekaas 1992). Opvallend is een buikig miniatuurpotje van kogelpotaardewerk (afb. 5). Een dergelijke vorm van deze aardewerksoort wordt slechts zelden aangetroffen. Naast kogelpotaardewerk werd in de vlek ook een fragment steengoed aangetroffen. Dit fragment is afkomstig van een pot uit Langerwehe en dateert uit de 14e of 15e eeuw. Ook een rood baksteenfragment uit de waterput past in deze datering. Aan het oppervlak werden ook nog twee scherven kogelpotaardewerk aangetroffen, die vergelijkbaar zijn met het overige materiaal (vnr. 3).

Turf

Een opvallende vondst in de waterput is een fragment van een gestoken turf. Het fragment weegt uitgedroogd ongeveer 400 gram en is 10 cm lang, 9,5 cm breed en 5,5 cm hoog. De turf was duidelijk anders van structuur en vorm dan de plaggen die de rand van de put vormden. Van de turf is wat materiaal afgeschraapt om dit botanisch te onderzoeken. Hierbij werden enkele zaden van zegge aangetroffen (*Carex* sp.).

4 Conclusies

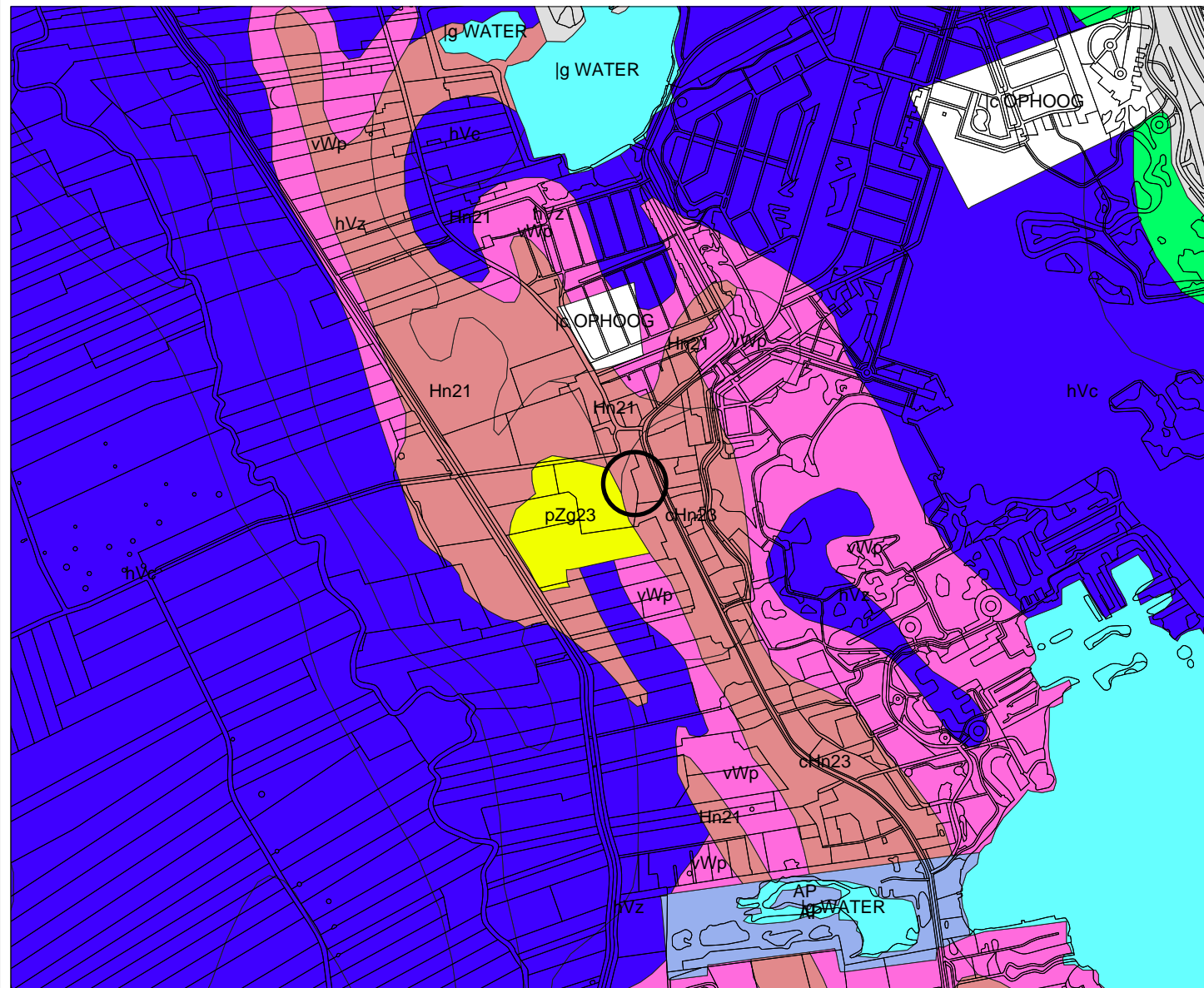
De waterput is geconstrueerd van veenplaggen en ingegraven tot in het pleistocene zand. Het restant van de putschacht zelf is nog ongeveer 30 cm diep. Dit komt neer op 0,6 m – NAP. Op basis van het aardewerk kan de waterput gedateerd worden in

Afbeelding 5 Fragment van een miniatuurpotje van kogelpotaardewerk (vnr. 2). Foto: L. de Jong.

de 13e – 14e eeuw. Daarmee sluit deze goed aan bij de veenterpen die nabij liggen. Of deze waterput ook ooit onderdeel van een veenterp is geweest, is helaas niet meer te zeggen. Bewerkt hout van verscheidene boomsoorten laat zien dat men kennis had van hout en de specifieke toepassingen hiervan. De put vormt een mooi vergelijkingsobject bij verder onderzoek naar waterputten uit dezelfde periode in deze regio.

233898 / 578712

230470 / 575912

Legenda

TOP10 ((c)TDN)

BODEM ((c)Alterra)

- Associaties
- Brikgronden
- Bebouwing
- Dijk, bovenlandstrook
- Dikke eerdgronden
- Fluviaale afz ouder pleistoceen
- Groeve, gegraven, mijnstort
- Kalksteenverweringsgronden
- Oude rivierkleigronden
- Overige oude kleigronden
- Ondiepe keileemgronden
- Leemgronden
- Zeekleigronden
- Mariene afz ouder pleistoceen
- Niet-gerijpte minerale gronden
- Oude bewoningsplaatsen
- Rivierkleigronden
- Kalk lutumarme gronden
- Veengronden
- Moerige gronden
- Water, moeras
- Podzolgronden
- Kalkloze zandgronden
- Kalkhoudende zandgronden

0 500 m

N

Archis2

rijksdienst voor
archeologie,
cultuurlandschap
en monumenten

ONDER
DE
REGEN
LIGT
DE
SCHAT

Afbeelding 6 Uitsnede van de bodemkaart van Nederland ter plaatse van de onderzoekslocatie (omcirkeld). Bron: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM)/Archis II).

Literatuur

Casparie, W.A., 1988. Laat-middeleeuwse veenterpen in Neerwolde. In: M. Bierma, A.T. Clason, E. Kramer & G.J. de Langen (red.), *Terpen en wierden in het Fries-Groningse kustgebied*. Groningen, pp. 196–213.

Kortekaas, G.L.G.A., 1992. Het middeleeuwse inheemse aardewerk. In: P.H. Broekhuizen et al. (red.), *Van boerenerf tot bibliotheek. Historisch, bouwhistorisch en archeologisch onderzoek van het voormalig Wolters-Noordhoff-Complex te Groningen*. Groningen, pp. 235–261.